

בבא קמא סוגיה יא (דף ו ע"א): כח אחר מעורב בו

סוגייתנו עוסקת בשאלת חפץ ("אבנו סכינו ומשאו" = חפץ כלשהו) שהניח אדם על גגו, ונפל והזיק. השאלה היא לאיזה אב נזיקין המקרה הזה דומה. ישנם שני מצבי נזק אפשריים במקרה הזה: או שהחפץ הזיק תוך כדי נפילה, כלומר נפל על אדם או על ממונו של אדם והזיק, או שהזיק לאחר נפילתו, כלומר נשאר ברשות הרבים ואדם נתקל בו וניזוק (הוא או בהמתו). שני אבות הנזיקין הרלוונטיים בסוגייתנו הם אש ובור. נזכיר מהם המאפיינים שלהם: אש הוא מזיק ש"כח אחר מעורב", למשל חפץ בבעלות אדם אחד המונע על ידי הרוח, וכך מזיק לאדם אחר. יש לציין שה"כח אחר" שגרם לנזק צריך להיות כח צפוי (מה שנקרא "רוח מצויה"). בור הוא חפץ של אדם אחד שהושם ברשות הרבים ואדם אחר או בהמתו ניזוקו על ידו. הבור מוגדר "תחילת עשייתו לנזק", משום שהוא הונח במקום ציבורי ללא רשות. הבור הקלאסי הוא בור שהפקירו אותו (כלומר אדם הפקיר את החפץ שלו או חפר בור ברשות הרבים שהיא מקום הפקר). יש לציין שבור חייב רק על אדם ובהמה שניזוקו, ולא על כלים. בחפץ שלא הפקירו אותו, יש מחלוקת: שמואל סובר שהוא גם נקרא בור, ורב סובר שהוא מוגדר כשור (כלומר כמו כל ממון של אדם שהזיק). הגמרא שאנו נלמד מנסה לברר אם אבנו סכינו ומשאו, במצבים השונים, הם אש או בור.

א. דבר ראשון נלמד את פשט הגמרא בבא קמא ו ע"א:

אבנו סכינו ומשאו שהניח בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו. היכי דמי? אי בהדי דקא אזלי קא מזקי, היינו אש! מאי שנא אש דכח אחר מעורב בו וממונד ושמירתו עליך, הני נמי כח אחר מעורב בהן וממונד ושמירתו עליך! ואלא בתר דנייחי, אי דאפקרינהו, בין לרב בין לשמואל היינו בור! מאי שנא בור שכן תחילת עשייתו לנזק וממונד ושמירתו עליך, הני נמי תחילת עשייתן לנזק וממונד ושמירתן עליך! אלא דלא דאפקרינהו? לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו, היינו בור! לעולם דאפקרינהו, ולא דמו לבור, מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו, תאמר בהני שכח אחר מעורב בהן. אש תוכיח! מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק, בור תוכיח! וחזר הדין. (כלומר "אבנו סכינו ומשאו" הם שילוב של שני אבות נזיקין ביחד - אש ובור, ולא ניתן לומר שהם אש או בור. הלימוד הזה נקרא "במה הצד").

ב. נעבור ישר לפסיקת ההלכה עם הטור סי' תיח (סעיף טו) וסי' תיא (סעיף א):

טור חושן משפט הלכות נזקי ממון סימן תיח
תולדת האש אבנו וסכינו ומשאו שהניח בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו דרך הילוכן חייב אבל נפלו ברוח שאינה מצויה פטור.
סימן תיא
תולדות הבור אבנו וסכינו ומשאו שהניחם ברשות הרבים והזיקו במקומם בין הפקירן או לא הפקירן או שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו במקומם.

1) באיזה שם מזיק הצדיר הטור אבנו סכינו ומשאו (אסו"מ)

שהזיקו באיזה השנים: א) "בהדי דקאזלי" (דרך הילוכן),

ב) "בתר דנייחי" (לאחר שנתו מנפילתם)?

ג. נעיין עתה ברמב"ם בהלכות נזקי ממון פרק יד הלכה טז:

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה טז
כל תולדות האש הרי הן כאש, כיצד, הניח אבן או סכין או משא בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו חייב לשלם נזק שלם שכל אלו וכיוצא בהן תולדות הבערה הן, ואם נפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו פטור. בריך רחמנא דסייען.

2) איך הדריך הרמב"ם את אסו"מ שהזיקו תוק כדי תנועה?

ד. נראה את דברי הרמב"ם בהלכות נזקי ממון פרק יג הלכות ב-ג:

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יג הלכה ב
הבור מאבות נזקים הוא ותולדותיו כמוהו מועדין מתחלתו, וכל המניח תקלה הרי זה תולדת הבור ואם הוזק בה אדם או בהמה משלם זה שהניח התקלה נזק שלם בין שהפקיר התקלה בין שלא הפקירה, ואם הוזקו בה כלים פטור.
הלכה ג
כיצד המניח אבנו או סכינו או משאו או תבנו וקשו וכיוצא בהן ברשות הרבים והוזק בהן בין אדם בין בהמה חייב נזק שלם, וכן אם הניח ברשותו והפקיר רשותו ולא הפקיר, נתקל בקרקע ונחבט בתקלה זו והוזק בה חייב בעל התקלה, ואם הוזקו כלים בכל אלו או נטפו פטור.

3) באיזה אוקימתא מזכיר הרמב"ם אבנו סכינו ומשא בהלכות

בור?

4) איזה דין חסר לנו לכאורה?

ה. לאור השמטה זו, נצטרך שוב לעיין בפשט הגמרא בדף ו ע"א בסוגיית אסו"מ:

5) דיוק בפשט האמרא, מאיזה דין לאומדיס אסו"מ שהזיקים: א)

בזמן נפילה, ב) לאחר שנחו.

6) למה אסו"מ בתר דנייחי אינט בור, ולמה אינט אש?

7) האם הרמב"ם היה צריך לכאורה להביא להלכה דין אסו"מ

לאחר שנחו?

ו. ננסה להבין למה הרמב"ם לא הזכיר בהלכותיו כלל את הדין של אסו"מ בתר דנייחי, ונעיין בדברי ברכת מרדכי על ב"ק סימן ה אות ב. יש להקדים ולומר שלפי רבי יוחנן בגמרא, "אשו משום חיציו", כלומר אדם שממונו הזיק ע"י רוח מצויה נחשב לאדם שירה חץ, כלומר הזיק הוא בעצמו, כאילו הזיק בידיו:

ברכת מרדכי על ב"ק סימן ה סק"ב - סק"ג
ב. לכאורה היה אפשר לומר, על פי מה שאמרנו דעצם דברי הגמרא צריכים עיון, דהלא כבר קיימה לן, דהאבנו סכיננו ומשאו דהזיקו בהדי דאזלי, "אש" נינהו, כדפסק הרמב"ם להדיא בפרק יד מהלכות נזקי ממון הלכה טז. ומדוע לא נימא, דמכיון ד"כח אחר המעורב בו", "אש" הוא, נמצא שה"אש", היא זאת אשר כרתה או פתחה את ה"בור", דלאחר דנייחי, הלא "אשו משום חיציו". הגע עצמך, אילו חפר בור על ידי "חיציו" ממש, אטו גרעה כרייה זאת מכריית ידיו. ואמאי זקוקים ל"במה הצד".

8) מאיזה דין היה אפשר לומר שאדם חייב באסו"מ שהזיקו בתר דנייחי?

ז. נמשיך לבדוק עניין זה, ונפנה שוב לרמב"ם, והפעם בהלכות נזקי ממון פרק יד הלכה ז:

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה ז
אחד הביא את האור ואחד הביא את העצים, המביא את העצים חייב. אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור, המביא את האור חייב. בא אחר וליבה, המלבה חייב. ליבתו רוח שאינה מצויה תמיד הרי כולן פטורין. ליבה וליבתו הרוח, חייב שהרי הוא גרם. וכל הגורם להזיק משלם נזק שלם מן היפה שבנכסיו כשאר כל המזיקין.

9) מה ניתן לדיוק מלשון הרמב"ם מהמקרה ש"ליבתו הרוח" (יש לה למה שפירש הרמב"ם).

10) מהו לדעתך שם המזיק במקרה שליפתה רוח מצויה תמיד (אדם המזיק אלו אק)?

ח. נראה עתה את דברי הבית יצחק על ב"ק סי' יא סק"ב בעניין זה:

בית יצחק על ב"ק סי' יא סק"ב
ואשר נראה מבואר בדברי הרמב"ם בזה, דשאני יסוד חיובא דאש משאר נזקין, דלענין אש חייבתו תורה משום המבעיר את הבערה, דקרי ליה רחמנא מבעיר, והיינו דחשיב כאילו הוא מבעיר בידים. וכן הוא לשון התוס' בדף ה' ב' (ד"ה כי שדית) שכתבו, וחשיבי ליה כאילו הוא עצמו עושה את הכל וחייב משום חציו. עיי"ש. ומבואר בדבריהם, דחיובא דאש [גם לר"ל, עיין חזו"א].

הם בגדר חציו, וכאילו הוא עצמו עושה הכל. ונמצא דחלוק יסוד החיוב דאש משאר נזקין, דבשאר נזקין חיובו הוא משום שפשע בהמזיק, ואחרי שפשע בשמירה או בעשיית המזיק שוב מחייבין ליה על מעשה המזיק, אף דלא חשיב מעשה דידיה, וליכא פשיעה דידיה בהנזק עצמו. משא"כ בחיובא דאש חיובו הוא משום הפשיעה בהנזק, דחשיב כאילו הוא עשה את הנזק בידים, וקרינן ליה המבעיר את הבערה ולפי זה יש לומר דסבירה ליה להרמב"ם, דמהאי טעמא בעינן לחיובא דאש רוח מצויה תמיד, דדווקא בכהאי גוונא מיקרי מבעיר את הבערה, וחשיב כהזיק בידים, מה שאין כן ברוח שאינה מצויה תמיד אע"פ דהויא רוח מצויה, לא שייך בזה חיובא דאש, דאע"פ דאינו אנוס, דהא הוה ליה לאסוקי אדעתיה, מ"מ אינו בכלל תורת מזיק דאש, דלענין אש בעינן שיהא הוא המבעיר, וענין זה אינו מתקיים אא"כ היא רוח מצויה תמיד, דחשיב מעשה דידיה.

11) מה ההבדל בין אש לאר מליקיס, ולמה לראמ"ט צריק
"רוח מצויה תמיד"?

12) על פי שיטה זו, איך נקרא לבור שנוצר על ידי אמונו של
אדם ברוח מצויה תמיד?

13) למה לפי זה מאוד קשה להבין למה הראמ"ט לא פסק
אסו"מ להלכה?

ט. עתה נראה את המשך דברי הברכת מרדכי שם אות ג:

ג. ומכיון דעל כורחך היכי יפתח וכי יכרה" דקרא, מיירי בפתיחה או בכרייה של בור שאינה באה ב"כח אחר מעורב בו", שוב גם אם ה"כח אחר" ד"אש", בכלל ה"חיציו" הוא, אין בו כדי לסלק את ה"קולא" מה"כח אחר המעורב" בעשיית התקלה. ולהכי, אין לחייבו על תקלה זאת, כיון שאינה בכלל "בור" דקרא.

14) למה לא ניתן לומר את הסברה שאמרו קודם?

15) על פי זה הסבר למה הראמ"ט לא הביא כולל להלכה דין
אסו"מ שהליקו לאחר נפילה, כפרק העוסק בבור בספרו
(פרק י"ט בנלקי אמונ).

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ... זוכה לבינה כיששכר, דכתיב: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל"

תשובות

- 1) א) אש, ב) בור
- 2) הגדיר אותם תולדה דאש.
- 3) דווקא בהניחם הוא בעצמו ברשות הרבים והפקירם.
- 4) חסר דין של אבנו סכינו ומשאו שהזיקו בתר דנייחי.
- 5) א) אש, ב) נלמד מבור ואש בבמה הצד.
- 6) הם לא בור משום שנוצרו מתוך כח אחר, ואינם אש משום שהם מזיקים במקומם.
- 7) למרות שאינם לא אש ולא בור, מכל מקום חייבים עליהם בדיני נזיקים והיה לו להביא אותם.
- 8) מדין בור שנעשה על ידי כוחו, כלומר מדין בור לגמרי.
- 9) משמע שברוח מצויה "תמיד" האדם יהיה חייב.
- 10) רוח מצויה תמיד היא מציאות קבועה בה מופעל כח ודאי, ולכן האדם המשתמש בו כאילו פועל בעצמו ולכן הדבר דומה ל"אדם המזיק".
- 11) אש נחשבת כאילו האדם עשה את הנזק בעצמו בידי, ולא כשאר מזיקים שם הוא רק פשע בשמירתו ובהמתו עשתה את הנזק. ולכן אומר הרמב"ם שצריך רוח מצויה תמיד, כלומר כבר היתה בעת שהדליק את האש שאז כאילו הוא משתמש בה.
- 12) אם הוא הניח את אסו"מ ברוח מצויה תמיד אז אפשר לומר שבעשיית הבור הוא בגדר "כי יפתח וכי יכרה", היינו כאילו עשה בידי.
- 13) לפי זה אסו"מ זה ממש בור, ולא מובן למה הרמב"ם לא פסק עניין זה להלכה.
- 14) כי מדייקים מהפסוק שבור צריך להיעשות בידיים ממש.
- 15) אינם בור כלל לפיו ולכן לא פסק זאת הרמב"ם. ועדיין צריך עיון למה לא פסק זאת (במקום אחר) משום שנלמדים בבמה הצד.